

УДК [347.963; 349.428]

Ільків Наталія Володимирівна –

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

Представництво прокуратурою земельних інтересів держави в суді

На основі аналізу земельного законодавства та законодавства про прокуратуру досліджені питання процесуальної дієздатності прокурора на звернення з позовом про захист земельних інтересів держави. Зроблено висновок про визначальне значення державного інтересу для участі прокурора у судовому процесі.

Ключові слова: представництво прокуратури у суді; державний інтерес; земельні інтереси держави; форми участі прокурора у судовому процесі.

На основе анализа земельного законодательства и законодательства о прокуратуре исследованы вопросы процессуальной дееспособности прокурора на обращение с иском о защите земельных интересов государства. Сделан вывод об определяющем значении государственного интереса для участия прокурора в судебном процессе.

Ключевые слова: представительство прокуратурой в суде; государственный интерес; земельные интересы государства; формы участия прокурора у судебном процессе.

On the basis of analysis of land legislation and legislation about the public prosecutor investigational questions of judicial capability of public prosecutor on lawsuit about defence of the landed state interests. Conclusion about the important value of state interest is basic for participation of public prosecutor in a trial.

Key words: a representative of public prosecutor is in a court; state interest; landed state interests; forms of participation of public prosecutor are in a trial.

Постановка проблеми. У сучасних умовах відбулася зміна суті і характеру земельних суспільних відносин з виключно публічних на приватно-публічні, що зумовлює необхідність розробки адекватного механізму їх правового регулювання з метою забезпечення приватних та публічних інтересів у сфері використання та охорони земель. В юридичному механізмі забезпечення прав і свобод громадян у земельній сфері, дотримання балансу між земельними інтересами окремого громадянина і держави, попри прийняття 14 жовтня 2014 року Закону України «Про прокуратуру» (датою набрання чинності встановлено 25 квітня 2015 р.) [1], за яким має відбутися істотне звуження участі прокурора у забезпеченні законності у різних сферах, все ж особливе місце займає прокуратура. Цим Законом скасовується функція прокуратури щодо нагляду за додержанням і застосуванням законів. Відповідно, з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, органи прокуратури у земельній галузі,

реалізують функцію представництва інтересів громадянина чи держави в суді.

У п.2 наказу Генеральної прокуратури України від 28 листопада 2012 р. № 6гн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» [2] пріоритетним при здійсненні представницької діяльності прокурорів у суді визначено захист інтересів держави, зокрема, у сфері земельних відносин».

Однак, незважаючи на нормативно-правове покладення на прокуратуру представництва інтересів громадянина або держави в суді (п.2 ст. 121 Конституції України та ст.2 Закону України «Про прокуратуру»), представницька функція прокуратури була і залишається предметом дискусій.

Стан дослідження теми. Питання щодо функцій прокуратури України стали предметом вивчення таких учених в галузі діяльності прокурорської системи, як: В. Бабко, Л. Грицаєнко, Ю. Грошевий, Л. Давиденко, В.

Долежан, Ю. Дьомін, М. Косюта, О. Литвак, І. Марочкін, М. Мичко, О. Михайленко, Ю. Полянський, М. Руденко, Ю. Шемшученко, П. Шумський, М. Якимчук та інші. У їхніх наукових працях розглядаються окремі аспекти реалізації прокурорами функцій і повноважень. Проте сучасне реформування законодавства про прокуратуру та земельного законодавства потребує комплексних наукових досліджень процесуальної діяльності прокурора щодо захисту земельних інтересів громадянина і держави.

Таким чином, в зазначеній статті пропонується погляд щодо перспектив розв'язання наступних **невирішених раніше частин загальної проблеми**: роль органів прокуратури у захисті земельних інтересів держави в контексті змін до законодавства про прокуратуру України та дослідження особливостей процесуальної дієздатності прокурора на звернення з позовом про захист земельних інтересів держави.

Метою статті є аналіз підстав та форм участі прокурора у захисті земельних інтересів держави в умовах реформування законодавства України про прокуратуру.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з переліку завдань та принципів організації і діяльності прокуратури, визначених Законом «Про прокуратуру» [1], прокурор виступає як суб'єкт, діяльність якого безпосередньо пов'язана з реалізацією як земельних державних інтересів, так і інтересів окремих громадян.

Ліквідація монополії права державної власності на землю, запровадження приватної та інших форм власності на землю зумовили в юридичній науці дискусію про співвідношення та взаємодію приватного і публічного права в регулюванні земельних відносин.

Доктриною цивільного права України, яка відображена у Цивільному кодексі України, передбачається регулювання всіх відносин власності, в т.ч. й на землю, нормами цивільного законодавства. Це дає підстави для твердження про приватно-правовий характер земельних правовідносин, а, відповідно присутність у них лише приватного інтересу. Однак, М.В.Шульга, досліджуючи проблеми співвідношення екологічного, земельного і цивільного права, одним з перших в теорії земельного права України, науково обґрунтував висновок, що

скасування права виключної державної власності на землю, законодавче закріплення різних форм власності на землю, визнання землі нерухомістю, тощо лише в деякій мірі розширює сферу дії цивільного права в галузі регулювання земельних відносин, але не призводить до поглинання земельного права цивільним з огляду на екологічні та інші функції, які виконує земля в природі, економіці. [3, с.55].

Перекликається з цією позицією думка висловлена В.В.Носіком, який, з одного боку вказує на те, що важко погодитися з тим, що інституту права власності на землю, іпотеки землі, права оренди землі тощо належать виключно до земельного права, оскільки в такому разі абсолютизується публічний та ігнорується приватний характер сучасних земельних відносин після проведених реформуваль, але поряд з тим робить висновок, що суспільне визнання і конституційне гарантування права приватної власності на землю не змінює публічного характеру відносин власності на землю. [4, с.156]

Ці наукові позиції відповідають конституційному положенню (ст.14 Конституції України) «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави; право власності на землю гарантується», яке вказує на те, що у сфері земельних відносин загальносуспільні інтереси тісно пов'язані з приватними інтересами окремих власників землі.

Отже, в аспекті забезпечення земельних прав виражаються та поєднуються як приватні, так і публічні інтереси, що є явищем закономірним, та пояснюється цінністю земель як для окремої особи, так і держави та суспільства в цілому. У цьому контексті слід погодитись з В. Сапунковим, «...через охорону інтересів держави органи прокуратури захищають права і свободи громадян і, навпаки, забезпечуючи права і свободи громадян, вони одночасно захищають державні інтереси» [5, с.157].

Прокурор забезпечує реалізацію як державних інтересів, так і інтересів окремих громадян, насамперед, зважаючи на законодавчі зміни, шляхом здійснення конституційної функції – представництва інтересів громадянина та держави в суді. Отже, особливою і основною

формою захисту державних земельних інтересів прокуратурою є представництво. Згідно ч.3 ст.23 Закону «Про прокуратуру», підставою представництва в суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень інтересів держави.

Вказати на наявність державного інтересу та довести його перед судом – обов'язок суб'єкта владних повноважень, який звертається до суду, згідно з правилами доказування в адміністративному, цивільному та господарському судочинстві. Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній заяві визначає, в чому полягає порушення інтересів держави.

З урахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося чи може відбутися порушення інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту.

Таким чином, така підстава для представництва прокурором інтересів держави як «порушення чи загроза порушення інтересів держави» визначена у законодавстві надзвичайно загально, і водночас відсутні будь-які застереження щодо можливості їх обмеження певними категоріями справ, у яких наявний державний інтерес. З огляду ж на характер земельних відносин, де приватний та державний інтерес тісно переплітаються, встановити наявність державного інтересу як самостійної категорії подекуди досить складно. Складність розмежування цих інтересів призвела навіть до дискусії про розмежування судових юрисдикцій при вирішенні земельних спорів.

Спроба визначення основних державних земельних інтересів здійснена у наказі Генеральної прокуратури України від 4 жовтня 2011 р. № 3/2гн із змінами «Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин» [6]. У п.4 Наказу до них віднесено: захист інтересів держави і територіальних громад щодо володіння, користування і розпорядження землею, насамперед природно-заповідного, лісового, водного фонду,

сільськогосподарського, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, житлової та громадської забудови, забезпечення додержання вимог закону при зміні цільового призначення земель; захист земель оборони, підприємств оборонної промисловості та транспортної галузі, що перебувають у державній власності; додержання вимог закону при здійсненні землеустрою та веденні державного земельного кадастру; своєчасність і повноту внесення плати за землю. Однак, визнати такий перелік досконалим не можна, бо подібний перерахунок призводить до вузького розуміння цих інтересів при застосуванні земельного законодавства прокурорами, а також поза увагою залишається ще велике коло важливих суспільних відносин, в яких присутній державний інтерес.

Поняття «інтереси держави» у законодавстві про прокуратуру зазнало критики з боку Венеціанської комісії при підготовці висновку щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» [7]. Як зазначалося, термін «інтереси держави» можна трактувати дуже широко, і він може включати в себе загальний принцип законності, з тим наслідком, що будь-яке ймовірно неправильне застосування закону, навіть у відносинах між приватними особами, може розглядатися як порушення державних інтересів, яке дозволило б прокурору втрутитися. На думку експертів, таке тлумачення інтересів держави буде де-факто знову вводити загальний нагляд, і пропонувалося визначити у законі інтереси держави як «законні права держави» (наприклад, право власності, право на оподаткування та ін.). Але з цим погодитись не можна, бо у такому випадку до уваги береться лише споживацький інтерес, а поза захистом залишилися б землеохоронні відносини, які характеризуються першочерговою притаманністю їм державного інтересу.

Оскільки реформування органів прокуратури було зумовлено, в першу чергу, необхідністю обмеження її втручання у діяльність органів виконавчої влади, недопущення перешкоджання діяльності й утиску інтересів приватних осіб та організацій, приведення основ організації діяльності прокуратури у відповідність до принципу розподілу влади та до європейських стандартів,

то тлумачення «земельних інтересів держави» потребує додаткового дослідження.

Позитивно слід відзначити формулювання у ст.2 Закону «Про прокуратуру» функції прокуратури як «представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом», що чітко окреслює її та відповідає європейським стандартам.

У спеціальній статті (ч.3 ст.23) Закону визначається, що прокурор здійснює представництво в суді «законних інтересів держави». Вказівку на «законні», очевидно, слід розуміти як такі, що прямо передбачені законодавством України. У рішенні Конституційного суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) № 3-рп/99 від 8 квітня 1999 р. зазначається «державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. В основі державних інтересів завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону, гарантування державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо». [8] Із ст.5 Земельного кодексу України (далі - ЗК) [9], ст.2 Закону України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» [10] та ст.3 Закону «Про охорону земель» [11] слідує, що у земельній галузі такими є ті, що впливають з основних принципів державної політики у сфері охорони земель та становлять основні завдання державного контролю, зокрема: забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами земельного законодавства України; забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель; запобігання порушенням законодавства України у сфері використання та охорони земель, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття

відповідних заходів щодо їх усунення; забезпечення додержання власниками землі та землекористувачами стандартів і нормативів у сфері охорони та використання земель, запобігання забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, погіршенню стану рослинного і тваринного світу, водних та інших природних ресурсів.

Системний аналіз норм законодавства України дає підстави віднести до норм, які визначають такі «законні інтереси», зокрема норми щодо підстав та порядку визнання недійсними рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування про передачу земельних ділянок громадянам та юридичним особам, договорів щодо земельних ділянок державної та комунальної власності у разі порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення земельної ділянки (ст.21 ЗК), щодо земель, які не можуть передаватися у приватну власність (ст.84 ЗК) тощо.

Ч.2 ст.30 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [12], встановлює, що дії (під діями також слід розуміти рішення, прийняті зазначеними суб'єктами владних повноважень з питань реєстрації) або бездіяльність державного реєстратора, державного кадастрового реєстратора, нотаріуса, державного виконавця можуть бути оскаржені до суду. Оскільки порядок державної реєстрації прав на земельну ділянку перебуває у сфері публічно-правових відносин, то у них прослідковується державний інтерес, відповідно спори щодо дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень з приводу її проведення підлягають розгляду адміністративними судами за позовами як громадян, так і суб'єктів владних повноважень. Тобто, з огляду на державний інтерес, присутній у цих відносинах, можлива участь у справі прокурора, але при наявності ще й інших підстав, про які мова піде далі.

У листі Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 р. № 10-71/0/4-13 [13] надається роз'яснення, що у справах про примусове відчуження іноземцями чи особами без громадянства успадкованих земельних ділянок сільськогосподарського призначення (п.д ст.143, ст.145 ЗК) позивачами можуть бути відповідні органи прокуратури в межах

повноважень, визначених законодавством України.

Поширеною категорією справ є справи щодо стягнення орендної плати за земельну ділянку, яка перебуває в державній або в комунальній власності. Цей платіж має подвійну правову природу, оскільки, з одного боку, є передбаченим договором оренди землі платежем, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою (ч.1 ст.21 Закону України «Про оренду землі» [14], пп.14.1.136 п.14.1 ст.14 Податкового кодексу України), з іншого – є однією з форм плати за землю як загальнодержавного податку нарівні із земельним податком (п.п.14.1.147 п.14.1 ст.14 ПК України), яка надходить до відповідних бюджетів, а тому їх несплата в установлені строк є заборгованістю перед бюджетом. Право на стягнення заборгованості з орендної плати має орендодавець шляхом звернення до суду, а у разі невиконання ним цього права, зважаючи на державний інтерес, його може реалізувати шляхом звернення до суду прокурор.

У цьому зв'язку доречно розглянути наступну підставу для представництва прокурором інтересів держави у суді, виділену у ч.3 ст.23 Закону «Про прокуратуру» – «якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження». Це положення вказує, що здатність прокурорів представляти інтереси держави у суді є резервним варіантом.

Так, згідно з ст.10 Закону України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» [10] право звертатися до суду з позовом щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також повернення самовільно чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився, надано державним інспекторам у сфері державного контролю за використанням та охороною земель. Однак, у разі не здійснення ними цього права, прокурор може звертатися з відповідним позовом з метою захисту державних інтересів.

У Висновку Венеціанської комісії [7] піддається критиці застереження про «неналежним чином здійснене», аргументуючи

це тим, що у такому разі залишається свобода діям прокурорам стосовно оцінки, зробленої іншими державними органами щодо необхідності порушувати справи в суді і дає їм можливість до скасування рішень останніх.

Однак, включення у ст.23 Закону «Про прокуратуру» [1] положення про те, що «наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у суді» та «прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва» усуває загрози безпідставного втручання прокуратури. Крім того, гарантією є і положення ч.4 ст.23 Закону «наявність підстав для представництва може бути оскаржена суб'єктом владних повноважень».

Поряд з цим, звернення з заявою до суду прокурором не позбавляє можливості органи державної влади брати участь у процесі. Так, згідно з ч.3 ст.60 Кодексу адміністративного судочинства України: «органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі як законні представники або вступити у справу за своєю ініціативою з метою виконання покладених на них повноважень», а відповідно до ч.2 ст.29 Господарського процесуального кодексу України «відмова прокурора від поданого ним позову не позбавляє орган державної влади права вимагати вирішення спору по суті».

Законом «Про прокуратуру» представництво прокурором державних інтересів у суді поставлено у залежність від поглядів відповідних суб'єктів. Так, прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це відповідного суб'єкта владних повноважень (абз.3 ч.4 ст.23). У випадку ж подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній, господарській справі, право на що надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників регіональних прокуратур, ч.3 ст.24 Закону передбачено

необхідність подання суду письмової згоди органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень на здійснення прокурором представництва.

Відсутність законодавчого закріплення такої згоди від суб'єкта владних повноважень на здійснення прокурором представництва у проекті Закону про прокуратуру у Висновку Венеціанської комісії пропонувалося розцінювати як «намір зберегти беззастережний розсуд працівників прокуратури з метою втручання в право на доступ до суду» [7]. Хоча така позиція є дискусійною, оскільки мова йде про державні інтереси, які повинні бути захищені відповідним органом незалежно від бажання того чи іншого чиновника. Однак, з урахуванням того, що Закон передбачає отримання такої згоди, за необхідне слід вважати включення у процесуальне законодавство (ст.45 Цивільного процесуального кодексу України, ст.29 ГПК, ст.60 КАС) відповідних положень чи хоча б відсилки до ч.4 ст.23 спеціального Закону.

Таким чином, прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах.

Ще одна підстава для представництва прокурором інтересів держави у суді, виділена у ч.3 ст.23 Закону [1] – відсутність органу, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження (із захисту цих державних інтересів).

Реалізація органами прокуратури функції представництва в суді обмежена категоричним положенням ч.3 ст.23 Закону, згідно якого не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній.

Важливою особливістю, що характеризує прокурора як суб'єкта адміністративного, цивільного та господарського процесу, виступають форми його участі в ньому, визначені ч.6 ст.23 Закону «Про прокуратуру».

Основними формами є звернення до суду з позовом (заявою, поданням) та вступ у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої

особи, на будь-якому етапі судового провадження; участь у розгляді справи.

Окремою формою представництва прокуратурою інтересів держави може бути внесення прокурором апеляційної, касаційної скарги, про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи.

Надано прокурорам і право подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом.

Важливою формою є така як участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді.

Ст.23 Закону про прокуратуру надано таке повноваження прокуророві для здійснення представництва інтересів як з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження. Однак, ні у ч.5 ст.46 ЦПК, ні у ч.5 ст.61 КАСУ застереження про «дозвіл суду не відображено». Ця прогалина повинна бути усунута.

Істотне значення для забезпечення законності має норма ч.4 ст.61 КАС, ст.46 ЦПК, ч.6 ст.29 ГПК, згідно якої відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті.

Таким чином, аналіз процесуальних засобів для забезпечення законності і правового захисту інтересів держави, вказує, що попри зазначення у п.1 Розділу XIII Закону «Про прокуратуру», що прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді, функція загального нагляду прокуратури у Законі «Про прокуратуру» повністю виключена. Чітке законодавче закріплення форм

представництва прокурором державних інтересів свідчить про безпідставність твердження, що участь прокурора на стороні одного з учасників судового процесу створить ризик порушення принципу рівності учасників судового розгляду. Жодних переваг в органів прокуратури перед іншими учасниками процесу, що спричиняли б порушення принципу рівності

учасників судового процесу, у Законі не встановлено. Але наділення органів прокуратури, які є представником держави і виразником її інтересів, арсеналом процесуальних засобів сприятиме виконанню їх важливого завдання – забезпечення і захист земельних прав і свобод людини та громадянина та інтересів держави.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Офіційний Вісник України. – 2014. – № 87. – Ст. 2471.
2. Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: наказ Генеральної прокуратури України від 28 листопада 2012 р. № 6гн [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102&s.
3. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. – Х. : Фирма «Консум», 1998. – 224 с.
4. Носік В. В. Земельне право у системі приватного і публічного права України: проблеми теорії і практики / В. В. Носік // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. – Сер. «Юрид. науки». – 2010. – Т. 23. – № 23. – С. 150-160.
5. Сапунков В. И. К вопросу об эффективности деятельности по представительству интересов граждан и государства в судах / В. И. Сапунков // Питання конституційно-правового статусу органів прокуратури України та удосконалення її діяльності. Зб. наук. праць. – Харків, 1999. – С. 155-159.
6. Про особливості організації діяльності органів прокуратури у сферах охорони навколишнього природного середовища та земельних відносин: Наказ Генеральної прокуратури України від 4 жовтня 2011 р. № 3/2гн із змінами [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102&s.
7. Висновок щодо проекту Закону України «Про прокуратуру», ухв. Венеціанською комісією на 96 пленарному засіданні (Венеція, 11-12.10.2013) № 735/2013 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу : http://coe.kiev.ua/news/2013/09/FINAL_Opinion%20_PPO_Ukr.pdf.
8. Рішення Конституційного суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) № 3-рп/99 від 8 квітня 1999 р. // Офіційний Вісник України. – 1999. – № 15. – Ст. 35.
9. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // ВВР України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
10. Про державний контроль за використанням і охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 350.
11. Про охорону земель : Закон України від 9 грудня 2012 р. // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
12. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України в ред. від 11 лютого 2010 р. // ВВР України. – 2010. – № 18. – Ст. 141.
13. Про деякі питання застосування Земельного кодексу України: лист Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 р. № 10-71/0/4-13 // Судовий вісник. – 2013. – № 1. – С. 15.
14. Про оренду землі : Закон України в ред. від 2 жовтня 2003 р. // ВВР України. – 2004. – № 10. – Ст. 102.